

Н.М. Дашенкова

Харківський національний університет радіоелектроніки,
к. філос. н., доц. каф. філософії

Т.В. Коробкіна

Харківський національний університет радіоелектроніки,
к. філос. н., доц. каф. філософії

ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

У статті досліджується сучасний стан університету як вищої ланки системи освіти, яка поєднує навчання та науку. Сучасні університети характеризуються як такі, що перебувають у кризі. Намагання повернутися до моделі класичного університету Гумбольдта приречені на невдачу, бо ця модель відповідає вже минулому модерновому часу. Комерціалізація та глобалізація університетів, надмірна доступність університетської освіти загрожує втратою академічної свободи, свободи наукових досліджень та творчості викладання. В Україні до цих проблем додається майже суцільна симуляція вищої освіти, яка обумовлюється економічною відсталістю, відсутністю сталих університетських традицій, відголосками радянського минулого, низьким моральним станом суспільства. Заклики до реформування української освіти не призводять до суттєвих змін, і однією з причин є нерозуміння напрямку розвитку. Відповідати на виклики часу разом зі світовою

університетською спільнотою, а не намагатися доганяти примарну західну освіту – це має стати шляхом вирішення проблем української університетської освіти.

Ключові слова: університет, освіта, криза університету, комерціалізація університетів, академічна свобода.

Н.Н.Дашенкова, Т.В. Коробкина

ПРОБЛЕМЫ И ВЫЗОВЫ УНИВЕРСИТЕТСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье исследуется современное состояние университета как высшего звена системы образования, объединяющего в себе обучение и науку. Современные университеты характеризуются как пребывающие в кризисе. Стремление вернуться к модели классического университета Гумбольдта обречено на неудачу, так как эта модель соответствует уже прошедшим временам модерна. Коммерциализация и глобализация университетов, чрезмерная доступность университетского образования угрожает утратой академической свободы, свободы научных исследований и творчества в преподавании. В Украине к этим проблемам добавляется почти полная симуляция высшего образования, обусловленная экономической отсталостью, отсутствием устойчивых университетских традиций, отголосками советского прошлого, низким нравственным состоянием общества. Призывы к реформированию украинского образования не приводят к существенным изменениям, и одной из причин является непонимание направлений развития. Отвечать на вызовы времени вместе с мировым университетским сообществом, а не пытаться догнать воображаемое западное образование – это должно стать путем разрешения проблем украинского университетского образования.

Ключевые слова: университет, образование, кризис университета, коммерциализация университетов, академическая свобода.

N. Dashenkova, T. Korobkina

ISSUES AND CHALLENGES OF THE UNIVERSITY EDUCATION

The article research the state of art in the education system where the university is considered the senior element joining education and science. The modern universities are stated to be in a crisis. The dream of returning to the Humboldtian classical university model is doomed to a fault, since this model corresponds the time of modern which has been passed. The commercialization and globalization of the universities and the excessive availability of the university education threatens with the loose of academic freedom, the freedom of scientific research and teaching art. Nearly entire simulation of the higher education, caused by the economical weakness, absence of the constant university traditions, the soviet past heritage and the low moral state of the society, is appended to these problems in Ukraine. The calls for the reforming of the Ukrainian education do not lead to a significant change. One of the reasons for that is misunderstanding of the development vector. Answering the call of the present time together with the international society but not trying to catch-up with the imaginary western education is to become the way to solving the problem of the Ukrainian university education.

Keywords: university, science, education, university crisis, commercialization of universities, academic freedom.

Сучасна університетська освіта перебуває у кризі. Ця теза сьогодні не викликає жодного заперечення у будь-якої людини, яка хоча б трохи стикається з проблемами вищої освіти в Україні. Довгі роки університети нашої країни були законсервовані радянською моделлю вищої освіти. Сьогодні університети щосили намагаються наздогнати уявну західну університетську освіту, при цьому не дуже звертаючи увагу на суттєві відмінності між університетськими системами в різних країнах Європи, Америки чи, наприклад, Японії та Сінгапуру. Ця так звана «західна освіта» здається деяким очільникам тим ідеальним прикладом, на який треба рівнятися при розбудові

системи освіти в Україні. Але проблема полягає в тому, що університет як соціальний інститут з певною соціальною місією перебуває у кризі не лише в нашій країні.

«Сучасність університетів є нестерпною, і підстав для оптимізму не видно» [1, с. 120], – стверджує німецький дослідник Ю. Миттельштрасс, говорячи про стан університетів у власній країні. «Університет не просто зазнає змін (які відбувались завжди), а в певному та дуже суттєвому сенсі закінчується» [2, с. 17] – ці слова належать російському вченому М. Маяцькому, який працює в університетах Росії та Франції. Американський дослідник К. Калхун, слідом за Дж. Вошберн, характеризує сучасний стан американського університету через поняття «псування» сучасної вищої освіти [3, с. 8], яке є наслідком комерціалізації університетських досліджень, гонитви за доходами та тісної інтеграції з бізнесом. Шотландський соціолог Е. Росс звертає увагу на процеси глобалізації в університетській освіті, які сьогодні є загальною тенденцією розвитку університетів, та характеризує цей стан як «університет проти самого себе»: «принципи обміну та співробітництва, які забезпечують викладання, навчання та дослідницьку діяльність, в довгостроковій перспективі є ворожими до фінансіалізації за зразком глобальної корпорації» [4, с. 33]. Ці цитати є вказівками на той факт, що проблеми університетської освіти не вичерпуються технічним відставанням, засиллям пострадянської бюрократії чи застарілим образом мислення університетських викладачів, як часто вважають критики вітчизняної вищої освіти. Проблеми університетів є наслідком загального цивілізаційного розвитку, частиною якого вони є. Яким чином можливий університет в нових умовах? Чи є взагалі у нього майбутнє?

Ці питання пов'язані із питаннями про мету, місію, статус та засіб існування університету як привілейованого місця не лише здобуття знань, але й формування суб'єкта дії.

Праобразом сучасного університету вважається університет Гумбольдта – модель, яка виникла в Німеччині на початку XIX сторіччя як результат революційних перетворень, що прийшли на зміну середньовічній моделі університету. Головні принципи цього типу університету – це академічна свобода та єдність дослідження та викладання (див. [5]).

Академічна свобода базується на можливості займатися дослідженнями без оглядки на практичну значущість та на зовнішню (державну, ринкову...) регламентацію галузі знання, яка цікавить дослідника. При цьому дослідження поєднуються з викладанням, що додає переваг кожній з цих діяльностей. Викладач є науковцем, тому, по-перше, студентству викладаються дійсно наукові знання, по-друге, таким чином студент чи студентка можуть засвоїти не догматичні приписи, а живий стиль мислення, взяти участь в процесі народження наукових знань та створенні картини світу. Дослідник є викладачем, і це надає можливості виховувати нових науковців, які через інститут університетських семінарів вдосконалюють навички креативності та наукового мислення. Саме університетські дослідження, на відміну від інших навчальних закладів (наприклад, спеціальних (професійних) шкіл в Німеччині), намагаються втілити принцип «чистого» знання. Класичний університет не примушений постійно підтверджувати необхідність власного існування через практичні результати досліджень, бо інстанція університету, якщо користуватися виразом Канта, не користь, а істина.

Класична формула університетського дослідження, за Гумбольдтом, – дослідження «в усамітненні та свободі». Класичний університет має елітарний характер, навчаючи та виховуючи найталановитіших серед молоді, але при цьому виконує найважливіші суспільні завдання, формуючи освіченого та просвіченого громадянина-патріота, основу національної держави. Саме «чиста» наука є основою освіти, яка спроможна формувати особистість громадянина, здатного відповідально діяти на користь суспільства та держави. Наука як знання про світ, які не повинні

обов'язково реалізовуватись в технології, може бути базисом такої особистості: За Гумбольдтом, «тільки наука, що виростає зсередини та може проникнути в глибину особистості, перетворює людський характер, а державі, як і людству, байдуже до знань та промов, а небайдуже до характеру та дій людини» (цит. за [1, с. 113-114]). Таким чином, задача університету полягає не лише в освіті людини, але й в її моральному вдосконаленні. В цьому сенсі освіченість людини має включати не лише набір знань та компетенцій, а й моральну готовність до дії, готовність працювати на користь суспільства, втілюючи в життя знання не лише і не обов'язково у вигляді технологій. Університетська освіта у моделі університету Гумбольдта – це формування суб'єкта дії, активного громадянина. Так реалізуються два основні принципи, в яких поєднуються мета та місія університету: «академічна свобода при одночасній відповідальності перед потребами держави та суспільства; поєднання завдань освіти із турботами науки, яка не пов'язана будь-якими визначеними цілями» [5, с. 68].

Класичний університет навряд чи колись існував у чистому вигляді, але він слугував горизонтом, ідеальною моделлю, яка задавала мету та завдання, викреслювала контури того місця, яке університет міг би зайняти в суспільстві.

Але часи змінилися. Класичний університет був можливий в часи модерну; коли ж довіра до метанаративів підірвана, проблематизується «можливість наукового знання як такого, що претендує на універсальність та об'єктивність» [6, с. 58]. «Чиста наука» стає ілюзією, і це риса часу, пов'язана саме з прогресом науки. Технологічність та міждисциплінарність постають руйнівниками «чистої» науки. Тепер наука все більшою мірою залежить та взаємозалежить від розвитку технологій, і технологія стає «не тільки застосуванням, але й передумовою науки» [1, с. 107]. Навіть фундаментальні дослідження не лише потребують технологічної підтримки, але часто впливають з наявності чи можливостей технологій (як, приміром, у випадку з адронним колайдером). Кордони наукових дисциплін стають рухомими та плинними, їх дуже важко, а інколи й неможливо зафіксувати.

Університети вже не можуть бути «острівками» науки та освіти в «океані життя», вони є частиною цього «океану». Людство сьогодні перебуває в специфічних стосунках з навколишнім світом. Ю. Миттельштрасс описує цю ситуацію через характеристику сучасного світу як «світу Леонардо»: «Це світ, власноручно створений людиною, світ як продукт її (насамперед наукової) діяльності...» [1, с. 101]. На відміну від попередніх моделей взаємин людини та світу, які зводилися до ролі людини-першовідкривача в чужому для нього світі або тлумача такого світу, сьогоднішня модель обертає ці взаємини і людина все більшою мірою може вважатися творцем, конструктором навколишнього середовища. В цих умовах пізнання вже не може носити традиційного характеру пасивного (чи навіть не пасивного) засвоєння знань про світ. Пізнання стає зворотним боком творення. Звісно, в цих умовах важко очікувати повернення до моделі класичного університету.

Найчастіше кризи університетської освіти пов'язують з певними рисами, які характеризують сучасне становище університетів майже в усіх країнах. Найбільшою мірою це стосується комерціалізації університетської освіти та університетських досліджень, глобалізації освіти і пов'язаної з нею інфляції якості, масовості та доступності освіти для надмірно широкого кола людей, що призводить до суттєвого перекоосу в бік викладання, ніж дослідження¹, менеджменту, який прирівнює університет до будь-якої іншої установи.

¹ За словами К. Калхуна, «зміна від однієї чверті «найосвіченіших», що вступали в коледж раніше, до двох третин більш важлива у зниженні успішності студентів, ніж будь-які зміни у викладанні, мотивації студентів та інших подібних чинниках» [3, с. 11]. В Україні наразі кількість вступників до вищих навчальних закладів ще вища. Така поширеність університетської освіти виявилась, нажаль, пирровою перемогою: вона не спричинила суттєвої освіченості суспільства, а навпаки, сприяла зниженню якості

В нашій країні ці проблеми обтяжуються ще й додатковими недоліками, які можна характеризувати загальним поняттям симуляції. Економічна відсталість, відсутність сталих університетських традицій, відголоски радянських часів – все це призвело до доволі важкого стану вищої освіти. Необхідність виживати призводить до маніпулювання результатами та рейтингами, низькі заробітні плати викладачів та низький загальний моральний стан суспільства сприяє корумпованості, залежності від кількості студентів та їх грошей змушують підлаштовуватися під смаки споживачів, що інколи докорінно змінює структуру університетського знання («на санскрит попиту немає, а на маркетинг є» [2, с. 12]). Шляхи виходу з цієї ситуації визначаються, як правило двома способами: або перерахуванням того, чим держава повинна забезпечити студента та викладача, (див., наприклад, [7]), або закликами «догнати західну освіту», що само по собі, без суттєвого аналізу проблем університетської освіти як такої, може призвести до неочікуваних результатів. Так, комерціалізація, яка, на думку західних дослідників освіти, виступає сьогодні головною загрозою для університетів, освіти та науки взагалі, в нашій країні оголошується метою та «обґрунтовується «вимогою часу» та міжнародним досвідом» [6, с. 60]. При цьому сором'язливо замовчується, що комерціалізація обов'язково веде до залежності, заангажованості як мінімум на рівні досліджень, а максимум – за таких умов втрачається «право висловлювати незгоду та критику» [6, с. 60]. За таких умов університет не може бути привілейованим місцем як здобуття знань, так і формування активного політичного суб'єкта. Без осмислення такого становища неможливий розвиток, бо заохочуючи втрату свободи мислення (що дорівнює для університету академічній свободі), можна втратити не лише «примарні» університетські цінності, але й не досягти омріяного рівня сучасної західної освіти, як вона уявляється.

Університет сьогодні перебуває в кризі, але він має шанси на виживання. Перед університетами (і перед суспільством в цілому) зараз стають численні виклики, на які потрібно реагувати, враховуючи суспільні, культурні зміни. Реформування українського університету в цьому контексті може бути ефективним лише тоді, коли воно буде узгоджуватися із дослідженнями та діями світової університетської спільноти.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Миттельштрасс Ю. Будущее науки и настоящее университета [Текст] / Юрген Миттельштрасс. // Логос. – 2013. – №1(91). С. 100 – 121.
2. Маяцкий М. Университет называется [Текст] / Михаил Маяцкий. // Логос. – 2013. – №1(91). С. 4 – 17.
3. Калхун К. Университет у кризі? [Текст] / Крейг Калхун. // Спільне. – 2011. – №3. С. 8 – 17.
4. Росс Е. Глобальный университет (Уривок із книги «Університет проти самого себе») [Текст] / Эндрю Росс. // Спільне. – 2011. – №3. С. 26 – 34.
5. Шнедельбах Г. Университет Гумбольдта [Текст] / Герберт Шнедельбах. // Логос. – 2002. – №5-6 (35). С. 65 – 78.
6. Совсун І. Новый порядок денний для університетської освіти [Текст] / Інна Совсун. // Спільне. – 2011. – №3. С. 57 – 62.
7. Бовсунівська Т. Реформа вищої освіти як нездоланна проблема [Електронний ресурс] / Тетяна Бовсунівська. // Віче. – 2015. – №14 (липень). Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4828/>

вищої освіти. Цей фактор при аналізі причин «псування» університетської освіти майже не враховується, що призводить до марних в більшості намагань вирішити хворобу примочками.